

водних у заповіднику. Головним чином населяє вологі трав'янисті стації, площі яких незначні. У місцях розмноження на території заповідника переважно зустрічаються групи по 3–4 особини. В біотопах даного виду важливе значення має наявність польових доріг, ягідних чагарників та окремих невисоких дерев.

Квакша звичайна (*Hyla arborea*). Вид, що досить широко представлений у лісових екосистемах заповідника. Найвища чисельність квакш спостерігається на чагарникових ділянках вздовж річки Верещиця, у рідколіссях з наявністю ожини та злакових трав. На досліджуваних ділянках у травні виявлено до 2–3 токуючих самців на 100 м².

Часничниця звичайна (*Pelobates fuscus*). На території заповідника практично відсутня, зустрічається тільки на ділянках, що межують із сільськогосподарськими угіддями та риборозплідними ставками у с. Лелехівка. Через те, що часничниця веде потаємний нічний спосіб життя її чисельність на території заповідника та в його околицях детально не з'ясована.

Жаба трав'яна (*Rana temporaria*). Один з домінуючих видів серед жаб у заповіднику, але чисельність виду найбільше залежить від кліматичних умов у період розмноження. В окремі роки при наявності весняних заморозків часто гине значна кількість ікри на нерестовищах, а також дорослі особини. В період засухи під час пересихання водойм гинуть личинки. Цей вид здійснює значні переміщення в період розмножен-

ня, тому значна кількість тварин гине на окремих ділянках шосе або й ґрунтових доріг.

Жаба гостроморда (*R. arvalis*). Належить до багаточисельних видів у лісових урочищах заповідника, але чисельність у сучасних умовах також помітно коливається.

Жаба ставкова (*R. lessonae*) (враховувалася спільно з морфологічно близькою гібридною формою *Rana esculenta complex*). Багаточисельний вид, але концентрується тільки на територіях суміжних з риборозплідними ставками у біля смт Івано-Франкове та с. Лелехівка. Для розмноження ставкові жаби обирають водойми із стоячою водою.

Жаба озерна (*R. ridibunda*). Звичайний поширений вид земноводних, але головним чином тримається ділянок глибоководних частин ставкових комплексів та річки Верещиця. Найбільша концентрація особин виявлена на ділянках, зарослих болотною рослинністю, очеретом, що межують з урочищем “Заливки”. Підводна рослинність цих водойм відіграє важливу роль для розмноження виду та створення оптимальних умов існування популяцій.

Тритон звичайний (*Triturus vulgaris*). Виявлений у водоймах як природного, так і антропогенного характеру, але чисельність виду є незначною.

На території заповідника зустрічається 10 видів земноводних, з яких два занесені до списку вразливих видів Європи, це кумка червоночерева та квакша.

АНАЛІЗ ОРНІТОФАУНИ КАНІВСЬКОГО ЗАПОВІДНИКА

В.М. Грищенко

Канівський природний заповідник

До липня 2003 р. на території Канівського природного заповідника зареєстровано 232 види птахів (Горошко, 1989 з доповненнями). Вони належать до 18 рядів і 51 родини (систематика за Л.С. Степаняном, 1990). До ряду Gaviiformes належить 2 види, Podicipediformes – 4, Pelecaniformes – 2, Ciconiiformes – 9, Anseriformes – 24, Falconiformes – 23, Galliformes – 2, Gruiformes – 6, Charadriiformes – 46, Columbiformes – 4, Cuculiformes – 1, Strigiformes – 5, Caprimulgiformes – 1, Apodiformes – 1, Coraciiformes – 3, Upupiformes – 1, Piciformes – 9, Passeriformes – 90.

Всього фауна України налічує 416 видів птахів з 21 ряду (Фесенко, Бокотей, 2002), тобто на території заповідника зареєстровано 55,8% видів і 85,7% рядів орнітофауни України.

96 видів птахів гніздяться на території заповідника, 10 гніздилися раніше (з них 2 види перестали зустрічатися взагалі – пугач (*Bubo bubo*) і хатній сич (*Athene noctua*)), 27 гніздяться в околицях заповідника і зустрічаються на його території, 83 види належать до пролітних і зимуючих, 16 – до залітних.

26 видів птахів, відмічених на території Канівського заповідника, занесені до Червоної книги Укра-

ни. З них 2 гніздяться – орлан-білохвіст (*Haliaeetus albicilla*) і кулик-сорока (*Haematopus ostralegus*), 16 – регулярно зустрічаються під час міграцій та зимівлі (див. Грищенко та ін., 1998). 4 види відносяться до глобально загрожуваних, два з них гніздяться – орлан-білохвіст та деркач (*Crex crex*). Згідно до класифікації видів загальноєвропейської природоохоронної значимості (SPEC), 72 представники орнітофауни Канівського заповідника мають несприятливий охоронний статус (1–3 категорії). За європейськими категоріями загрози, 3 види знаходяться під загрозою (endangered), 31 відноситься до вразливих (vulnerable), 8 – до рідкісних (rare), 2 – до локалізованих (localized), чисельність 27 видів скорочується (declining). 204 види птахів заповідника перебувають під охороною Бернської конвенції, 99 – Боннської, 38 – Вашингтонської (СІТЕС).

За типами фауни (за даними Банку зоогеографічних даних Новосибірського БІНу), 83 види орнітофауни заповідника (35,8%) належать до європейського типу, 68 (29,3%) – до транспалеарктичного, 26 (11,2%) – до сибірського, 22 (9,5%) – до арктичного, 11 (4,7%) – до середземноморського, 8 (3,4%) – до монгольського, 2 (0,8%) – до голарктичного, по 1 (0,4%) – до ки-

тайського і європейсько-китайського, 10 видів (4,3%) – неясного походження. Отже, основу фауни птахів Канівського заповідника становлять європейські і транс-палеарктичні види.

З екологічних угруповань (за роботами В.П. Беліка (1992, 1994) зі змінами та доповненнями І.В. Скільського) основу фауни птахів складають лімнофіли – 110 видів (47,4%) та дендрофіли – 87 (37,5%). Кількість склерофілів (18 – 7,8%) та кампофілів (16 – 6,9%) є невеликою. З гідрофілів відмічений лише один вид (0,4%).

102 (44,0%) представники орнітофауни заповідника збирають їжу на землі, 54 (23,3%) – на воді, 20 (8,6%) – у кронах дерев, 17 (7,3%) – у чагарниках, по 9 (3,9%) – у повітрі та на стовбурах дерев, 8 (3,4%) – у кронах дерев і на чагарниках, 7 (3,0%) – на землі і в кронах дерев, 4 (1,7%) – на воді і на землі, 2 (0,9%) – на землі і в чагарниках.

За способом гніздування 24 (25,0%) види сучасної гніздової орнітофауни відносяться до наземногніздових, 20 (20,8%) – до стовбурно-чагарникових, по 18

(18,8%) – до дуплогнізників і кронників, 8 (8,3%) – синантропні види, які гніздяться на садибі заповідника, 4 (4,2%) – підвісногніздові, 3 (3,1%) – нірники, 1 вид (1,0%) гніздяться на заламах рослинності.

Література

- Белік В.П. (1992): Биотопическое распределение и экологическая классификация животных. - Чтения памяти проф. В.В. Станчинского. Смоленск. 13-16.
- Белік В.П. (1994): Орнітофауна степного Подонья: современное состояние. - Кавказский орнитол. вестник. Ставрополь. 6 : 3-25.
- Горошко О.А., Грищенко В.Н., Згерская Л.П., Лопарев С.А., Петриченко Л.Ф., Ружиленко Н.С., Смогоржевский Л.А., Цвельх А.Н. (1989): Позвоночные животные Каневского заповедника. - Флора и фауна заповедников СССР. М. 1-42.
- Грищенко В.М., Лопарев С.О., Гаврилук М.Н., Яблоновська-Грищенко С.Д. (1998): Птахи Червоної книги України у Канівському заповіднику та його околицях. - Запов. справа в Україні. 4 (1): 70-74.
- Степанян Л.С. (1990): Конспект орнітологической фауны СССР. М.: Наука. 1-728.
- Фесенко Г.В., Бокотей А.А. (2002): Птахи фауни України (польовий визначник). Київ. 1-411.

ЗМІНИ В ОРНІТОФАУНІ КАНІВСЬКОГО ЗАПОВІДНИКА ЗА ПЕРІОД ЙОГО ІСНУВАННЯ

В.М. Грищенко

Канівський природний заповідник

Канівський заповідник був створений у 1923 р. на території, що зазнала значного антропогенного впливу. Протягом тривалого часу проводилося інтенсивне вирубування лісів та розорювання земель, що викликало посилену ерозію. На момент створення заповідника природні комплекси нагадували район стихійного лиха (Чорний, Продченко, 1993). Це наклало істотний відбиток на фауну та населення птахів.

М.В. Шарлемань (1933), який разом з колегами проводив перші дослідження фауни на території новоствореного заповідника та в його околицях у 1926 і 1931 рр., відмічав бідність орнітофауни його нагірної частини. Значну площу тут займав молодий грабовий ліс віком до 30 років. Через нестачу дупел було дуже мало птахів-дуплогнізників, не гніздився в заповіднику крук (*Corvus corax*). У лісі переважали види, пов'язані з кронами дерев та чагарниками на вирубках і галявинах. На схилах ярів взагалі гніздилися птахи відкритих просторів – золотиста бджолоїдка (*Merops apiaster*), звичайна кам'янка (*Oenanthe oenanthe*), польовий горобець (*Passer montanus*). З часом ситуація поступово змінилася, зараз дуплогнізники становлять майже 20% гніздової орнітофауни заповідника.

Значних змін фауна і населення птахів району Канівського заповідника зазнали після введення в дію Канівської ГЕС (перший агрегат був запущений у 1972 р., на проектну потужність станція вишла в 1975 р.). Заплава і частина борової тераси вище греблі були за-

топлені, включаючи о. Заріччя, який раніше входив до складу заповідника. Оскільки ГЕС працює в піковому режимі, у нижньому б'єфі виникли значні коливання рівня води. Більше всього від них постраждали птахи, які гніздяться у прибережній смугі. Багато гнізд качок, кричків, мартинів, куликів гинули через затоплення. На піщаній косі о. Круглик були дві великі колонії, у яких гніздилися річковий (*Sterna hirundo*) і малий (*S. albifrons*) крички та звичайний мартин (*Larus ridibundus*). Але з 1973 р. ці птахи перестали тут гніздитися. Їх колонії на значному протязі нижче греблі ГЕС зникли зовсім і з'явилися на ділянках, що не зазнавали затоплення – бетонному хвилерізі біля шлюзу і острівцях біля узбережжя водосховища.

За даними "Літопису природи", у 1971 р. в затопленому вербовому лісі на о. Круглик утворилася колонія сірої чаплі (*Ardea cinerea*) і квака (*Nycticorax nycticorax*). Чисельність її швидко зростала. У 1975 р. тут налічувалось близько 50 гнізд сірої чаплі і близько 10 гнізд квака, у 1979 р., відповідно, – 90 і 20. У другій половині 1980-х – першій половині 1990-х рр. чисельність сірої чаплі коливалась у межах 100–200 пар. Зараз вона вже досягла 400 пар. Квак же перестав гніздитися зовсім. У 1988 р. у колонії було всього 2 гнізда, з початку 1990-х рр. їх не знаходили зовсім.

Перший повний список орнітофауни Канівського заповідника та його околиць був опублікований Л.О. Смогоржевським (1952), який проводив дослідження